

LIDT OM PROVSTIGODSET I THISTED AMT

Ved A. SØRENSEN.

DA MAN VED ENEVÆLDENS Indførelse 1660 overlod Stiftamtmandene og Biskopperne Kirkens Forsvar, brød man med den fra Reformationen gældende Ordning, at en saakaldt Regnskabsprovst skulde føre Kirkens Regnskaber og have Opsyn med Kirkebygningerne og Godset, for hvilket Arbejde han oppebar et Vederlag i Naturalier.

Med Nyordningen var Regnskabsprovsten naturligvis overflødig, men man slap dog ikke af med ham af den Grund. 14. August 1661 faar saaledes Henrik Gyldenstjerne til Nellesosegaard Provstigodset i Han Herred og paa Mors efter Iver Jacobsen Krabbe, og 9. Februar 1666 faar Jochim Christophersen Steensen til Grevensvænge Provstigodset paa Thyholm paa Livstid. For begge Herrers Vedkommende gjaldt, at de var bosiddende langt fra Godset, og de oppebar da ved Fuldmægtige den fastsatte Ydelse af Kirkerne. En saadan ganske unødigt Udgift maatte naturligvis tynges haardt paa de fattige Kirker, der nok selv kunde bruge Midlerne til nødvendige Vedligeholdelsesarbejder, men nogen Ændring i Forholdet søgtes ikke, da man haabede paa, at Ordningen vilde ophøre ved de i Embederne siddende Herrers dødelige Afgang, men her blev man sørgeligt skuffet. Ved Henrik Gyldenstiernes Død søgte hans Enke, Anna Helvig van der Kulas, om at maatte nyde Godset paa Livstid, hvad hun dog ikke opnaaede, thi 28. Maj 1698 resolverede Kongen, at Afgifterne indtil videre skulde oppebæres af Amtsforvalteren og regnes Kongen til Indtægt. Denne Vending blev ikke til Gunst for Kirkerne, og Biskop Jens Bircherod i Aalborg følte sig da ogsaa foranlediget til under 17. Marts 1700 at beklage sig til Kammerkollegiet over Forholdene, som han fandt stridende mod Lovens Ord, og at Amtsforvalteren ved Vold og Magt indkrævede Afgiften hos Kirkeværgerne, endda ved militær Exekution. Paa en saa voldsom Maade gik det ikke til i Henrik Gyldenstiernes Tid. Han lod sig nøje med, hvad der kunde faas, ja tilbagegav endda aarlig 50 Rd. af den oppebaarne Afgift og forærede undertiden baade Disk og Kalk til een og anden Kirke, men efter hans Død fik Piben altsaa en ganske anden Lyd. Hvor fattig end en Kirke kunde være, var der ikke Tale om ringeste Eftergivelse, og Biskoppen kunde nævne Eksempler paa, at der fandtes Kirker, der, naar alle Udgifter saasom nævnte Ydelse samt Skat og Forstrækninger til andre Kirker var betalte, ikke fik saa meget tilbage, som man kunde købe et Par Voksllys for, og fik langt mindre noget til Reparation og fornøden Vedligeholdelse, hvorfor flere Kirker havde maattet laane Penge til de allemødvendigste Restaureringsarbejder. Ikke desto mindre vilde man dog have denne Provstigenant promte indbetalt paa Amtstuen, og vilde endda ikke nøjes med Betaling i Penge efter Kapitelstaxten, men krævede Erlæggelse in natura af Kirkeværgerne, af

hvilke nogle boede mange Mile fra Amtstuen, disse ”til største Omkostning og Eventyr”, saa man af den Aarsag næppe kunde faa nogen til at paatage sig Hvervet. Skal denne Byrde stadig hvile paa Kongens Kirker, beder Biskoppen om, at det maa betydes Amtsforvalterne, at Lovens Ord skal følges, og de uformuende Kirker lide Afslag, samt at der maa betaales i Penge i Stedet for i Naturalier, saa de fattige Kirker ikke bliver ganske ruinerede.

Gennem den biskoppelige Skrivelse faar man det Indtryk, at Amtsforvalteren, Jens Hansen i Thisted, var en meget slem Herre, hvad han dog ikke var. Gennem hans egen Korrespondance med Kammerkollegiet spores der en vis Forstaaelse af Kirkemes vanskelige Stilling. I en Skrivelse af 24. April 1697, hvormed følger en Specifikation over de Morslandske Kirkers Ydelser, der gennemgaaende androg 9 Td. Korn og 2 Lam af hver, gør han opmærksom paa, at Provstigodset ikke bestaar af Bøndergods, men af en Afgift i Korn og Lam, som Kirkerne er ansat til at skulle svare. Kornet tages af Tienden, og de fattige og forarmede Kirker har, naar denne Afgift er taget fra, saa godt som intet tilbage til Vedligeholdelse, til Vin og Brød samt til Skolemester og Hørere til Nykøbing Skole. Formedelst disse Afleveringer gennem. mange Aar finder han nu, at alle Kirkerne er meget brøstfældige, og Provsterne har derfor ansøgt om, at Kirkerne maatte beholde deres Korn; i det mindste nyde nogen Moderation.

Herefter kræver Rentekammeret 1. Januar 1698 Forklaring fra Provsterne, om Provstikornet er svaret foruden den Afgift, som Tienden er ansat til i Matriklen 1664, eller om den kommer den, der har Tienden i Fæste, til Afkortning. Herpaa svarer Amtsforvalteren 12. Februar, at Kornet er fragaaet den i Matriklen anførte Tiende ligesom andre ordinære og ekstraordinære Udgifter. Sin Viden herom har han fra Provsterne i Nørre og Sønder Herred, der i skøn Forening bl.a. forklarer ham, at en stor Del Kirker paa Mors er saa medtagne af Tidens Tand, at de ikke for 500 Rd. kan repareres, da der ikke i henvend 40 Aar er bekostet noget paa dem. Fra Tødsø Kirke har Kalk og Disk været bortstjaalet, og kan ikke af Kirkens Indkomster paany bekostes, skønt Kirken tvende Gange har nydt Indfæstningspenge, som af Henrik Gyldenstjerne var skænket den, ligesom han af Provstikornet har givet anseelige Kvanta til fattige Kirker. I det hele taget finder de ikke, at Kirkerne kan vedligeholdes, uden de selv maa nyde denne Afgift, som Regnskabsprovsten hidtil har faaet, saa som de foruden har Udgift til Vin, Brød, Studiiskat, til Herredsprovsten for Visitats og Regnskab, til Kirkeskriveren og Nykøbing Skole samt ekstraordinære Udgifter som Brandstød, Bibelpenge, Bidrag til Vor Frelser Kirke paa Kristianshavn, og nu sidst til den lutherske Kirke i London.

Da nu Amt forvalteren, som nævnt, har faaet overdraget Regnskabsprovstens Hverv, maa han altsaa efter Biskoppens Mening være faret for haardt frem, hvilket er troligt nok. 28. December 1698 beklager han sig til Kammerkollegiet over, at Størstedelen fra 1697 og 98 endnu resterer, og er meget

vanskelig at inddrive. Ved Dom mener han ikke, det kan lade sig gøre, da han intet Sted ved at søge Udlæg, og ved Execution, som han nok finder er det sikreste, vil han intet faa fra de fattige Kirker, og han ønsker nu en Forholdsordre, som han endnu 4. Marts 1704 ikke har faaet. Først 16. November s. A. faar han Besked om at indsende Specifikation over Restancerne fra 1697, hvilken Genant formedels t de resterende Kirkers Trang og store Brøstfældighed, som noksom "for øyen Sees", umuligt har kunnet undvære for de aarlige Reparationers Skyld, hvorfor Kongen har resolveret, at Restancerne indtil videre ikke maa kræves. At det ikke er tomme Ord med Reparationerne ses tydeligt af den indsendte Specifikation. Paa Mors beløber Genanten sig til 233 Td. Byg og 59 Lam, hvori afkortes 16 Td. Byg og 4 Lam for Flade og Sønder Draaby Kirker, som Kongen ved Skøde af 19. Maj 1699 har solgt til Karen Borchart. Tilbage 217 Td. Byg og 55 Lam, som Amtsskriveren efter Kammerkollegiets Ordre af 7. Juni og 6. September 1698 skal føre til Indtægt, nemlig Kornet efter Kapitelstaxt og Lammene efter Renteritaxten, hvorfra drages, hvad Biskop Bircherod har indeholdt til Kirkernes Reparation, nemlig 694 Rd., 2 Mk. og 8 Sk. Resterende Beløb skal ved kgl. Res. af 16. Maj 1704 indtil videre være ukrævet.

For Han Herredernes Vedkommende er Genanten 12 Td. Rug, 83 Td. Byg og 26 Lam. Deri afkortes for Bejstrup Kirketiende og jus patronatus, som Kongen ved Skøde af 3 Juli 1697 har solgt til Hans Frederik Levetzaus Børn, 4 Td. Rug, 6 Td. Byg og 2 Lam, og for Haverslev Kirke, der ved Skøde af 10. Juli 1697 er solgt til Casper Schøller, 4 Td. Rug, 4 Td. Byg og 2 Lam. Til Kirkereparation fragaar 10 Td. Byg à 2 Rd. og 2 Lam à 1 Mark, der er Afgiften af Hjortdal og Skræm Kirker for 1699. Ved Skøde af 28. Oktober 1699 er Tømmerby og Lild Kirker med Tiende og jus patronatus solgt til Otto Marsvin til Trudsholm, hvorfor afgaar 17 Td. Byg og 4 Lam.

At det forholdt sig rigtigt med Kirkernes elendige Forfatning, ses tydeligt af en Indberetning til Rentekammeret 11. Oktober 1710, Dagen efter en temmelig mislykket Auktion over Kronens Kirker i Aalborg Stift. Deres Indkomster betegnes som værende saa slette, at de ikke kan sælges, med mindre de befries for Gælden.

Om det thylandske Gods, beliggende i Hvidbjerg, Søndbjerg, Odby, Lyngs, Ydby og Helligsø i Refs Herred, Hørsted i Hassing Herred, Sjørring i Hundborg

Herred og Hjardemaal i Hillerslev Herred, og dets Tilstand faar man et udmærket Indblik i gennem en Jordebog fra 1704, der giver usædvanlig gode Oplysninger om Bygningerne, Landgilde, Besætning, Gaardenes Brugere og deres Tjenestefolk. Det vil naturligvis føre for vidt her at gengive Jordebogen, men der skal lige til Slut gives et Par Prøver til Belysning af dens Indhold.

Hvidbjerggaard, Refs Herred:

Hartk. 8-0-0-2. Landgilde: 12 Td. Byg, 3 Rd.

Arbejdspenge. Besætningen er: 4 Hopper, 1 Plag, 2 Stude, 2 gamle Køer, 3 Kvier, 2 Studenød, 2 Kalve, 12 Faar, 4 Lam og 2 Svin, ialt taxeret til 54 Rd. og 6 Mark.

Gaarden bestaar af 3 Længer, nemlig Lade og Stald 12 Fag, Raalling 12 Fag, Fæhus 3 Fag, alt i temmelig god Stand. Udsæd er paa 4½ Td. Rug, 6 Td. Byg, 10 Td. Havre.

Niels Laursen, der har fæsted den halve Gaard 11. Oktober 1669, er nogenlunde flittig. Han har en Søn paa 5 Aar, en Tjenestedreng Simon, 25 Aar, født i Holstebro.

Dette lød jo altsammen meget godt. Lidt daarligere staa det til med Anders Jensen, der 4. November 1703 har fæsted to Trediedele af den anden Halvdel. Her er Tilstanden slet, skønt han skal være flittig inden Døre, men har stort Vanheld med Bæster og Høveder.

Christian Nielsen, der 11. Februar 1698 fæstede Trediedelen af ovennævnte Halvdel, er flittig og kan betale Landgilde. Har ingen Tjenestefolk eller Sønner hjemme. Hans Søn, Niels, 24 Aar, tjener Hr. Christian i Søndbjerg, Sønnen Christen, 11 Aar, tjener i Østergaard i Søndbjerg og har været der i tre Aar.

Om Christen Nielsen Hvid i Barslev faar man at vide, at han er flittig, men har en Gevækst paa Kinden.

Om Christen Pedersen i Barslev siges desværre, at han befinder sig i armelig Tilstand, anses ej til Bedring, og vil sættes fra Gaarden.

Christen Thomsen i Frøhøj, der fæstede sin Gaard 18. Marts 1698, faar læst og paaskrevet. Bygningerne er faldefærdige, han er en arrig Skalk og uforskammet Skarn, der kunde betale, men vil ikke.

Kilder i Rentekammerarkivet:

Aalborg og Viborg Stifters Renteskriverkontor: Dokumenter angaaende Benaadninger til gejstlige og verdslige, Hospitaler, Tiender og Provstigods 1680-1716.

Dokumenter og Breve vedrørende de beholdne og bort solgte Kirker i Viborg og Aalborg Stifter 1710-23 og 34.

Kommissionsforretninger vedrørende Salget ved Auktion af Kongens beholdne Kirker med jus patronatus, Kirkegods og Landgilde i Aalborg og Viborg Stifter.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1945, side 245-251)